06/08/2020

Ο ναός και η εικόνα του Χρυσοσώτηρος Ακανθούς

/ Ορθόδοξες Προβολές

Στο κέντρο της Ακανθούς είναι κτισμένη η μεγαλόπρεπη και επιβλητική εκκλησία του Χρυσοσώτηρος, η οποία άρχισε να ανοικοδομείται το 1916 και αποπερατώθηκε το 1935. Αρχιτέκτονάς της ήταν ο Θεόδωρος Φωτιάδης. Η εκκλησία εγκαινιάστηκε την Κυριακή, 14 Σεπτεμβρίου 1941 από τον τοποτηρητή του αρχιεπισκοπικού θρόνου Μητροπολίτη Πάφου Λεόντιο. Μετά την τουρκική εισβολή και την κατάληψη της Ακανθούς το 1974 η εκκλησία του Χρυσοσώτηρος αφού βεβηλώθηκε και συλλήθηκε, μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος.

Ο παλαιός ναό του Χρυσοσώτηρος, βρισκόταν δίπλα στη νέα εκκλησία και επιδιορθώθηκε το 1777 από τον αρχιεπίσκοπο Κύπρου Χρύσανθο (1767-1810). Από τον ναό αυτό διατηρήθηκε μόνο η θέση της αγίας τράπεζας, πάνω στην οποία ανοικοδομήθηκε μικρό προσκυνητάρι.

Το εικονοστάσιο

Το εικονοστάσιο του παλαιού ναού (19ος αι.) κατασκευάστηκε από τέσσερις ξυλογλύπτες (ταλιαδώρους) τον Γιαννακό, Δημήτριο, Λαζαρή και Χατζηκωστή από τα Ταταύλα της Κωνσταντινούπολης, τους οποίους έφερε στην Κύπρο ο Χατζησάββας, ανεψιός του Αρχιεπισκόπου Κύπρου (1810-1821) Κυπριανού κατά την επίσκεψή του στον Πανάγιο Τάφο, όπου εργάζονταν «κατασκευάζοντες το εικονοστάσιο του Παναγίου Τάφου». Οι ξυλογλύπτες αυτοί κατασκεύσαν και τα εικονοστάσια του ναού της Παναγίας Χρυσελεούσας στον Στρόβολο και του καθολικού της Μονής Μαχαιρά. Δυστυχώς τα εικονοστάσια της Ακανθούς και του Μαχαιρά καταστράφηκαν από πυρκαγιά.

Το εικονοστάσιο του νέου ναού του Χρυσοσώτηρος ήταν έργο του περίφημου ξυλογλύπτη Χρύσανθου Ταλιαδώρου. Η ανάθεση της κατασκευής του έγινε κατόπιν αποφάσεως της Ιεράς Συνόδου. Η συνοδευτική επιγραφή αναφέρει «ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΣΧΕΔΙΟΝ ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΟΥ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟΥ ΔΙΑ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΝΑΟΝ ΣΩΤΗΡΟΣ ΑΚΑΝΘΟΥΣ ΕΚΠΟΝΗΘΕΝ ΥΠΟ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ Κ. ΤΑΛΙΑΔΩΡΟΥ ΤΗΝ 30.8.1967». Στο εργαστήριο του Ταλιαδώρου στην Παλουριώτισσα υπάρχει ακόμη το ξυλόγλυπτο δείγμα, το οποίο είχε προσκομίσει για έγκριση στην Ιερά Σύνοδο.

Στο εικονοστάσιο υπήρχαν θέσεις για 16 δεσποτικές εικόνες και 78 εικόνες επιστυλίου. Επιπλέον το εικονοστάσιο περιλάμβανε τρία βημόθυρα και επιστεφόταν από τον Εσταυρωμένο και τα Λυπητερά.

Παρόλο που οι εικόνες παραγγέλθηκαν στον ζωγράφο Σολωμό Φραγκουλίδη γνωρίζουμε από παλιά φωτογραφία ότι στο εικονοστάσιο είχαν τοποθετηθεί εικόνες από τον παλιό ναό που ανήκαν σε άλλους ζωγράφους, όπως οι εικόνες του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, των Τριών Ιεραρχών και των αγίων Νικολάου και Σπυρίδωνος του 19ου αιώνα και μιά εικόνα του Αγίου Γεωργίου της δεκαετίας του 1960[8].

Η εικόνα του Χρυσοσώτηρος

Στις 6 Αυγούστου, ημέρα της Μεταμορφώσεως που πανηγύριζε η εκκλησία, συνέρρεαν πλήθη πιστών από ολοκληρη την Κύπρο για να προσκυνήσουν τον Χρυσοσώτηρο και να του αφιερώσουν τα τάματά τους, όπως το κέρινο ομοίωμα κοριτσιού, το οποίο σώθηκε στο Μουσείο Λαϊκής Τέχνης Κύπρου στη Λευκωσία.

Παλλάδιο και καύχημα της Ακανθούς είναι η θαυματουργή εικόνα του Χρυσοσώτηρος, η οποία θεράπευε όλες τις ασθένειες. Ο κόσμος πίστευε ότι τα παιδιά που αρρώσταιναν μετά τη γέννησή τους, μπορούσαν να αποφύγουν τον θάνατο βαπτιζόμενα στην εκκλησία του Σωτήρος και παίρνοντας το όνομα Σωτήρης.

Στη λαϊκή ευσέβεια πάρισο της θαυματουργής εικόνας του Χρυσοσώτηρος είναι η εικόνα της Παναγίας Κύκκου. Χαρακτηριστικό των δύο εικόνων είναι ότι παύουν τις ανομβρίες και φέρνουν βροχές.

Η παράδοση για την εικόνα του Χρυσοσώτηρος

Σύμφωνα με την τοπική παράδοση ένας εκκλησιαστικός επίτροπος της Ακανθούς είδε όνειρο, ότι στο λιμανάκι της Μελαντρύνας, περιοχής του Αγίου Αμβροσίου, έφτασε από την Μ. Ασία ένα πλοίο με τρεις εικόνες του Σωτήρος και προτρεπόταν να αγοράσει μια για την εκκλησία της Ακανθούς. Ξεκίνησε την άλλη μέρα ο επίτροπος με δύο ζώα πήρε μαζί του και δεύτερο ζώο, μια μούλα «μελίσσα», ακαλλίτζευτη, για να μεταφέρει την εικόνα. Όταν είδε τις εικόνες ζήτησε μια, ο πλοίαρχος, φαίνεται ότι προόριζε εκείνη την εικόνα για γνωστή του άλλη πόλη και είπε στον επίτροπο να περάσει την άλλη μέρα, αλλά και τη δεύτερη φορά ο επίτροπος υπόδειξε την ίδια εικόνα, αν και αλλάχτηκε η θέση των εικόνων, με κάποια πρόφαση του πλοιάρχου ο επίτροπος πέρασε γαι τρίτη φορά αλλά και πάλιν υπόδειξε την ίδια εικόνα. Ο πλοίαρχος παρέδωσε τελικά στον επίτροπο την εικόνα λέγοντας: «Αφού τούτος ο μαυρομούτσουνος θέλει να μείνει στην Ακανθούν ας μείνει».

Φόρτωσε τότε ο επίτροπος στη μελίσσα μούλα την εικόνα και τράβηξε για την Ακανθού. Η απόσταση λιμανιού – Ακανθού είναι 15 μίλια περίπου. Στην επιστροφή κάποια στιγμή αφηνίασε το ζώο, το σχοινί έφυγε από τα χέρια του επιτρόπου και το ζώο τρέχοντας με το φορτίο χάθηκε στο δρόμο προς την Ακανθού. Ο επίτροπος όταν έφτασε στο χωριό ανάφερε το γεγονός στους συγχωριανούς του και τότε σηματίστηκαν ομάδες και βγήκαν σ’ αναζήτηση του ζώου και της εικόνας. Τελικά βρέθηκε το ζώο νεκρό μέσα σε ένα θάμνο σχοινιάς δίπλα στα ερείπια της εκκλησιάς του διαλυθέντος συνοικισμού της Μελίσσας. Από τότε θεωρήθηκε ιερή η σχοινιά κείνη και κανένας δεν ήθελε και δεν τολμούσε να κόψει ένα κλαδάκι». Στο χώρο της σχοινιάς στήθηκε πέτρινος στύλλος ύψους μισού μέτρου, πάνω στον οποίο άναφταν οι Χριστιανοί μια καντήλα.

Από την εικόνα που παρουσίαζε ολόσωμο τον Χριστό, απαιτήθηκε σύμφωνα με την παράδοση να αποκοπεί το μισό κάτω μέρος για να γίνει δυνατή η τοποθέτησή της

στο εικονοστάσι. Η χωλότητα που συνέβηκε στον τεχνίτη και σε μερικά νεώτερα πρόσωπα της οικογένειας του αποδόθηκε σε θαύμα.

Στο πίσω μέρος της εικόνας υπάρχει ζωγραφισμένος σταυρός με κρυπτογράμματα. Εκατέρωθεν του σταυρού είναι γραμμένη η ακόλουθη ανορθόγραφη επιγραφή «Η Σεβάσμιος αύτη οικόν του Κυρίου και Θεού και Σωτήρος ημών Ι. Χρ., ην τιμούμε μετά πόθου και πίστεως. Ησερχομένου προς πάσαν οφέληαν επιτήδιον εξερέ τος δε εις ανεδρίαν / χειρ Σάβα».

Η ανακάλυψη της εικόνας μετά το 1974

Η εικόνα είχε φωτογραφιστεί πριν από την τουρκική εισβολή και με βάση αυτή την φωτογραφία έγιναν τα μεταγενέστερα αντίγραφά της. Έκτοτε η τύχη της αγνοείτο.

Το 2007 στο πλαίσιο εργασιών συντήρησης του κιβωρίου της αγίας τράπεζας του Αγίου Μάμαντος Μόρφου και απεντόμωσης εικόνων που μεταφέρθηκαν από άλλους κατεχόμενους ναούς από την Ιερά Μητρόπολη Μόρφου και την Αμερικανική Πρεσβεία εν γνώσει της Κυπριακής Δημοκρατίας, αποφασίσθηκε η έκδοση σχετικού τόμου.

Όταν μου απεστάλησαν τα δοκίμια της εισαγωγής για έγκριση -θυμάμαι ήταν μεσάνυκτα της 2ας Νοεμβρίου 2009- διαπίστωσα με συγκίνηση ότι η φωτογραφία στη σελίδα 9 του βιβλίου που δείχνει απεντόμωση εικόνων που μεταφέρθηκαν από συλλημμένους ναούς στα κελιά της Μονής του Αγίου Μάμαντος περιλάμβανε και την εικόνα του Σωτήρος Ακανθούς. Ειδοποιήθηκε αμέσως ο Πανιερότατος Μητροπολίτης Μόρφου Νεόφυτος, ο οποίος ας σημειωθεί την είχε δει μαζί με άλλες εικόνες στα κελλιά της Μονής του Αγίου Μάμαντος λίγες μέρες πρωτύτερα, όταν τα κελλιά ανοίχτηκαν παρουσία του Αμερικανού Πρέσβη.

Στη συνέχεια ενημερώθηκε και ο Δήμαρχος Ακανθούς Σάββας Σαββίδης, ότι εκτός από την εικόνα του Χρυσοσώτηρος εντοπίσαμε και άλλες εικόνες από την Ακανθούς όπως λ.χ. της Παναγίας (άγνωστης χρονολογίας) με αργυρεπίχρυση επένδυση (19ος αιώνας), του Αγίου Μικάλλου (19ος αιώνας), τοπικού Αγίου της Ακανθού και των Αγίων Νικολάου και Σπυρίδωνος (19ος αιώνας).

Η ζωγραφική της εικόνας του Χρυσοσώτηρος είναι ορατή μόνο στο πρόσωπο του Κυρίου, ενώ η υπόλοιπη εικόνα είναι καλυμμένη με αργυροεπίχρυση επένδυση (1863). Η παράσταση της μεταλλικής επένδυσης δεν αντιγράφει τη ζωγραφική της ξύλινης εικόνας.

Το θέμα της επένδυσης είναι πρωτότυπο και ίσως μοναδικό στην χριστιανική

εικονογραφία της Κύπρου, αφού αποτελεί παραλλαγή της απεικόνισης της Μεταμόρφωσης[10]. Στην εικόνα παριστάνεται ο Χριστός έως την μέση σε ηλικία ώριμου άνδρα στον εικονογραφικό τύπο του Παντοκράτορα. Φορεί χιτώνα και ιμάτιο. Ευλογεί με το δεξιό χέρι και με το αριστερό κρατά ανοικτό κώδικα ευαγγελίου, στον οποίο αναγράφεται κείμενο από το ευαγγέλιο του Ιωάννη (8, 12).

Το σταυρόμορφο φωτοστέφανό Του φέρει την αποκαλυπτική επιγραφή «Ο ΩΝ». Μπροστά στο στήθος υπάρχει δίσκος που αποδίδει την υδρόγειο σφαίρα και χαμηλότερα ανοίγεται ομφαλός που κλείνει με θυρίδα με εξαπτέρυγο για την προσκύνηση της εικόνας από τους πιστούς. Εσωτερικά φέρει εγχάρακτο το όνομα του Αρχιεπισκόπου Παναρέτου και τη χρονολογία 1863.

Στο ύψος της κεφαλής του Χριστού δεξιά και αριστερά εικονίζονται οι προφήτες Μωυσής και Ηλίας επάνω σε σύννεφα, με χειρονομίες που δείχνουν ότι συνομιλούν με τον Κύριο για το επικείμενο Πάθος του. Χαμηλότερα εικονίζονται δύο εξαπτέρυγα. Στο κάτω μέρος εικονίζονται οι απόστολοι Πέτρος, Ιάκωβος και Ιωάννης που παρεβρέθηκαν στη Μεταμόρφωση. Μεταξύ των Αποστόλων παρεμβάλλεται η αφιερωματική επιγραφή που αναφέρει. Το βάθος συμπληρώνεται στο άνω μέρος με άνθη. Η μορφή του Χριστού περιβάλλεται από ανάγλυφο πλαίσιο με επαναλαμβανόμενο μοτίβο.

Με την αφαίρεση του καλύμματος διαπιστώθηκε ότι η ζωγραφική της εικόνας απεικονίζει τον Χριστό στον εικονογραφικό τύπο του Παντοκράτορα με την επιγραφή «Ο ΕΛΕΗΜΩΝ». Ο Χριστός είναι ζωγραφισμένος σε σκαφωτό ξύλο. Διαπιστώθηκε ακόμη ότι η εικόνα είναι ακέραιη, δηλαδή δεν είχε ποτέ πριονιστεί, όπως την ήθελε η σχετική παράδοση.

Το κεφάλι του Χριστού είχε επιζωγραφιστεί με άλλο ίσως στα τέλη του 19ου αιώνα. Πιθανώς, τότε να ζωγραφίστηκε ο σταυρός στο πίσω μέρος της εικόνας, καθώς και η αφιερωματική επιγραφή και η υπογραφή του ζωγράφου Σάββα.

Ο σταυρός που είναι προσηλωμένος στο Γολγοθά, φέρει εκατέρωθεν τη λόγχη και τον σπόγγο και τον ακάνθινο στέφανο. Δεξιά και αριστερά αναγράφονται τα κρυπτογράμματα:

ΙC ΧC ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ
Υ Θ ΥΙΟΣ ΘΕΟΥ
Ν Κ ΝΙ ΚΑ
Φ Χ ΦΩΣ ΧΡΙΣΤΟΥ
Φ Π ΦΑΙΝΕΙ ΠΑΣΙ

ΕΕ Ε ΕΥΡΗΜΑ ΕΥΡΕ ΕΛΕΝΗ
ΧΧ ΧΧ ΧΡΙΣΤΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙΣ ΧΑΡΙΝ ΧΑΡΙΖΕΙ
Ξ στ ΞΥΛΟΝ ΣΤΑΥΡΟΥ
στ Κ ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΥΡΙΟΥ
π γ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ ΓΕΓΟΝΕΝ

Άνω, εκατέρωθεν της κεφαλής του Χριστού, εικονίζονται, αριστερά ο Αρχάγγελος Γαβριήλ και δεξιά η Θεοτόκος από τη σκηνή του Ευαγγελισμού. Το θέμα του Ευαγγελισμού στη θέση αυτή, απαντά κυρίως σε εικόνες της Βρεφοκρατούσας Θεοτόκου, όπως λ.χ. σε εικόνα από την Πάφο του 16ου αιώνα.

Η εικόνα του Χριστού συντηρήθηκε στον κατεχόμενο ναό του Αγίου Μάμαντος στη Μόρφου από τον συντηρητή διάκονο Κυριακό Παπαίωακείμ. Από την αρχική ζωγραφική του 13ου αιώνα σώθηκε το κεφάλι και ο λαιμός του Χριστού. Ο άγνωστος ζωγράφος ακολουθεί τη λεγόμενη «σταυροφορική τεχνοτροπία». Έργο του ίδιου εργαστηρίου είναι και η εικόνα της Αγίας Μαρίνας από τον Πεδουλά. Το σώμα του Χριστού, το χρυσό βάθος και ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου χρονολογούνται στο πρώτο μισό του 16ου αιώνα.

Με ενέργειες του Μητροπολίτη Μόρφου Νεοφύτου η θαυματουργή εικόνα του Χρυσοσώτηρος τοποθετήθηκε στον νότιο τοίχο του ναού του Αγίου Μάμαντος για να προσκυνείται από τους πιστούς άχρι καιρού. Η εικόνα λιτανεύεται κάθε χρόνο στον εσπερινό της εορτής του Αγίου Μάμαντος την 1η Σεπτεμβρίου.

Δρ Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου, Βυζαντινολόγος, Υπεύθυνος Βυζαντινών Και Μεταβυζαντινών Μνημείων Ιεράς Μητροπόλεως Μόρφου